

ISAK SEMA

VASPITNO-OBRAZOVNI KARAKTER ALBANSKE
KNJIŽEVNOSTI NA KOSOVU ZA VREME NOR I
SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE

Savremena albanska književnost, koja je stvarana u Jugoslaviji za vreme NOR i socijalističke revolucije, izražava veličinu naše socijalističke revolucije i ovekovečuje herojizam boraca i borbu narodnih masa za slobodu.

Narodnooslobodilačka borba svih naroda i narodnosti Jugoslavije, na čelu sa KPJ i drugom Titom, predstavlja jedan od najznačajnijih događaja naše novije istorije. Herojska narodnooslobodilačka borba i naš antifašistički front za oslobođenje zemlje od okupatora i domaćih izdajnika i za stvaranje nove socijalističke Jugoslavije, omogućili su veliki pozitivan preokret i svestrani razvoj posle oslobođenja.

U godinama narodnooslobodilačkog pokreta i narodne revolucije partizani-stvaraoci dali su dragoceni doprinos razvoju publicistike i književnosti na albanskom jeziku. Narodna pesma i revolucionarna poezija, koja se širila među partizanima, kao i umetnička ostvarenja poznatih pisaca, predstavljali su duhovnu hranu i veliki podsticaj borcima za slobodu. Poezija, kao i druga umetnička dela koja su nastajala u trenucima nadahnuća, nose u sebi progresivne ideje toga vremena.

Naša revolucija u celini, legendarne bitke širom zemlje, borba i herojsko držanje boraca-partizana, dece i omladine, postala je velik izvor nadahnuća za razna umetnička ostvarenja. Bogat i aktuelan sadržaj, raznovrsni umetnički oblici, nove književne teme i ideje, novi motivi i likovi jesu karakteristike književnosti NOB-a.

Istorijski, politički, socijalni i kulturni uslovi u kojima se razvijala savremena albanska književnost bili su teški i specifični. Za vreme kapitalističkog i nenarodnog režima stare Jugoslavije široki slojevi svih naroda i narodnosti, koji su živeli unutar državnih granica buržoaske države, bili su svirepo podjarmljeni i eksploatisani. U tim krajnje teškim okolnostima, daroviti pesnici

svojim napisima podizali su svoj glas protiv ugnjetavanja i eksploatacije. Kao što je poznato, za vreme fašističke okupacije Jugoslavije stanje je postalo nepodnošljivo. Jedini izlaz koji je ostao i na koji je ukazivala Komunistička partija Jugoslavije bilo je organizovanje narodnooslobodilačke borbe svih naroda i narodnosti protiv porobljivača i njegovih slugu, učešće u socijalističkoj revoluciji u svim krajevima zemlje za rušenje starog poretka i za stvaranje novih društvenih i političkih odnosa i za slobodan i častan život. Otuda i kredo lista »Lirija« (Sloboda) koji je izlazio u vatri revolucije: »Borba protiv okupatora i njegovih slugu jeste jedini put koji obezbeđuje nacionalnu slobodu«.

U ovom vrtlogu ratnih događaja i napora jedno vreme su »muze začutale«.

Iz prve faze NOB-a imamo malo tragova o književnim aktivnostima. Usled teških ratnih okolnosti i fašističkog terora znatan broj dokumenata nije sačuvan, pa su memoari gotovo jedini izvor o tim događajima.

Pre objavljivanja prvog legalnog lista na albanskom jeziku stečeno je potrebno iskustvo objavljivanjem proglasa i članaka u ratnoj štampi, kao i u nekim zbirnkama revolucionarnih pesama. Sve se to umnožavalo rukom, piscima mašinom ili drugom tehnikom. U ovom periodu bila je od značaja delatnost operativnog štaba štampe koji je svojom tadašnjom tehnikom umnožavao pripremljene materijale, a posebno razne članke iz marksističke literature s ciljem da se podigne idejno-politički, obrazovni i vaspitni nivo učesnika NOB-a i širih masa. Značajna je činjenica što je u ratnim godinama stečeno potrebno iskustvo čime je dat dragocen doprinos književnosti koja će procvetati u delatnosti nekoliko generacija pisaca posle oslobođenja zemlje.

Publicistika i književnost za vreme NOR-a i socijalističke revolucije imala je istaknut saznanji, obrazovni i vaspitni karakter.

Izdavanje ilegalne štampe za vreme rata na albanskom jeziku je veoma značajan događaj za razvoj naše publicistike. Prvi put kod nas organizovano počinje izdavačka delatnost na albanskom jeziku. To je značajan korak na putu nacionalne afirmacije albanske narodnosti na Kosovu i uopšte u Jugoslaviji i jedina mogućnost da to značajno stvaralaštvo ugleda svetlo dana i za vreme rata. Prvi organ narodnooslobodilačke borbe bio je list »Lirija« (Sloboda), koji je počeo da izlazi 1942. godine kao »Narodni anti-fašistički list«. Potom je izlazio »Zani i popullit«, organ zajedničkog narodnooslobodilačkog fronta za Kosovo i Metohiju. Godine 1943, kao i ranije, izlazi na šapirografu list »Zani«. Avgusta 1943. godine umesto »Zani« izlazi »Lirija«, koja nastavlja izlaženje i u 1944. godini, da bi ovu skromnu tradiciju naše publicistike nastavila »Rilindja« od 12. februara 1945. godine.

U teškim ratnim uslovima narodna pesma sa zdravim sadržajem, revolucionarna poezija koja se širila među partizanima, kao i napisi poznatih i nepoznatih pisaca bili su važan čimilac u obrazovanju i vaspitanju. Revolucionarna pesma, poezija koju su stvarali saborci i već afirmisani pesnici, ulivala je hrabrost partizani-

ma koji su polazili u nove okršaje i jačala njihovu veru u konačnu pobjedu socijalističke revolucije. Pjesma ispevana u godinama rata, poezija koja je nastajala u raznim trenucima nadahnuća, kao i druga umetnička ostvarenja, imaju u osnovi ideju o neuništivosti naroda, pobjedu najširih slojeva albanskog i drugih naroda koji su se borili za nacionalnu i socijalnu slobodu.

Analizirajući zbirku pesama »Kangët tona Kosmet«, koja je šapirografisana i rasturana kao brošura i koja obuhvata dvadeset i tri revolucionarne pesme na albanskom i šesnaest pesama na srpskohrvatskom jeziku, uočili smo da se elementi narodne pesme prepliću sa elementima masovnih revolucionarnih pesama. Istovremeno je uočljiv uticaj svih ovih pesama na pisanu poeziju koja je stvarana u toku rata. Pored »Internacionale«, koja je bila među najrasprostranjenijim pesmama i koja je objavljena na prvim stranicama zbirke »Kangët tona Kosmet«, imamo i druge revolucionarne pesme koje su pevane za vreme španskog antifašističkog rata ili u toku oslobodilačke borbe protiv fašizma u periodu 1941 — 1945. U tematskom pogledu one se vezuju za najznačajnije događaje u ratu ili označavaju herojske podvige partizana. Neke od ovih pesama, koje su bile veoma rasprostranjene među partizanima i širokim narodnim masama, ispevali su poznati strani i naši autori. Neki stvaraoci su ostali anonimni, ali većina njih spada među najpoznatije pisce savremene albanske književnosti.

Poznati partizanski stvaraoci pokazali su svoj talenat u književno-umetničkom stvaralaštvu i pisali pesme, kratke priče i prozu, a neki od njih su vidnim darom za literarnu obradu sadržaja vodili i svoj partizanski dnevnik.

Za vreme NOB-a književne priloge na albanskom jeziku su pisali: Esad Mekuli, Fadilj Hodža, Mehmet Hodža, Ramiz Sadiku, Hajdar Duši, Zekerija Redža, Hivzi Sulejmani, Tahir Jaha, Nedžip Habibaj i drugi. Jedan deo poezije i proze, neki fragmenti partizanskih dnevnika kao i deo ostalog stvaralaštva, objavljeni su u organima NOR, dok je drugi deo publikovan posle oslobođenja. Književni tekstovi ovih autora jesu: »Emin Duraku«, »Mi smo braća«, »Pjesma kosovskih partizana«, »Omladini«, »Okupacija«, »Ramize, brate«, »Poklič«, »Borba kod Cmoljeva«, »Partija«, »Zapaljeno selo«, »Oslobodioci«, »Kad proleće kasni«, »Zimski napad neprijatelja februara 1944«, »Azizova smrt« itd.

Revolucionarni sadržaj ovih i drugih ostvarenja uticao je na idejni nivo, obrazovao i vaspitavao čitaoce i slušaoce. Vredno je istaći idejne i vaspitne poruke, kao što su: revolucionarnost, drugarstvo, bratstvo i jedinstvo, zajedništvo, ljubav prema narodu i domovini, jugoslovenski socijalistički patriotizam, ljubav prema drugu Titu, principijelnost, mržnja prema neprijatelju, istrajnost, internacionalizam itd.

Kao učesnici NOB-a, neki stvaraoci su dali i život za slobodu i nezavisnost, za srećniji život svih naroda i narodnosti. Ali ostalo je njihovo delo koje zrači u budućnost. Jedan pesnik »neposredno pred svoju pogibiju napisao je »Pesmu potlačenih«, koja je iskreno svedočanstvo o svesnom ljudskom žrtvovanju za slobodu«:

»Ako padnemo?

Sinuće nam oči sa osmehom sreće

Pali smo ko borci, pali smo ko ljudi«.

Ostali pisci su nastavili književni rad i posle oslobođenja, dajući velik doprinos razvoju savremene književnosti i kulture.

Za vreme NOB-a lepršale su partizanske zastave. Pesnici revolucije, pored puške, visoko su vijorili zastavom slobode i poezije. Ljubav, pesma, nada, novi dan, sloboda, zastava, srećan čovek, patnja, sunce... sve su to reči koje čine poetski rečnik. Kao i mnogi drugi pesnici revolucije Esad Mekuli je, u više pesama, osećao da će brzo doći novi dan. On je pevao:

»Seme je, seme palo na rodnu kosovsku zemlju

nići će, procvast će ljubav u beli, skori dan!

O, ta mi smo i suviše patili, kinjeni u podzemlju,

da sunce krademo drugome, da život ne bude slobodan.

Zato zagrlimo se bratski, zapojmo pesme borbene,

neka se i naše zastave nad mržnjom zarumene!«

(Ljubav)

Mekuli je posvetio poeziju palim borcima i herojima, kao i vođi revolucije drugu Titu. Poznate su njegove pesme: »Okupacija«, »Omladini«, »Ramize, brate«, »Slobodo, nismo te poznavali«, »Poklič« itd. Društvene i političke prilike za vreme NOB-a prikazane su ne samo u poeziji nego i u prozi i u partizanskim dnevnicima. Memoarski i literarni sadržaj ovih tekstova dočarava širu atmosferu toga vremena, doživljava samih autora i drugih boraca.

Bogat sadržaj ove književnosti, saznanji, vaspitni i obrazovni karakter literature NOR-a i socijalističke revolucije uslovio je visok idejni i estetski nivo.

Književno stvaralaštvo za vreme NOB-a i revolucije, svojim kvantitetom i kvalitetom, označava određenu fazu celokupne književnosti na albanskom jeziku na Kosovu. Izabrani tekstovi za čitanje i obradu i školska lektira za decu i omladinu, kao i za šire slojeve čitalaca, bili su veoma značajni za obrazovanje i vaspitanje mlade generacije.

Kada sa idejnog, vaspitnog, obrazovnog i estetskog aspekta, vrednujemo književna i umetnička ostvarenja koja su nastala za vreme NOR-a i socijalističke revolucije, moramo imati u vidu opšte okolnosti u kojima su ona nikla. Osnovna stremljenja pomenutih pisaca, pored ostalog, bila su da se da širi odjek ratnih događaja, borbe u celini i naprednih ideja toga vremena. Analizirajući literarnu građu ovog perioda, koja je ostala kao istorijski i umetnički dokumenat za sva vremena, može se zaključiti da su pesnici revolucije najveću pažnju posvetili sadržini i isticanju progresivnih ideja za koje su se borili. Zbog toga je i širenje ove književnosti u toku rata i posle pobede revolucije bilo veliko i zato je ona snažno uticala na obrazovanje i vaspitanje narodnih masa.

LITERATURA

- ¹ »Kangët tona Kosmet« (Naše pesme Kosmet), Zbirka poezije i revolucionarnih pesama, šapirografisano, bez datuma i mesta izdanja. Čuva se u Arhivu Istorijskog instituta Kosova u Prištini
- ² Fadil Hoxha: Kur pranvera vonohet. »Rilindja«. Prishtinë, 1965.
- ³ Isak Shema: »Gjurmë të përflakura«. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë, 1976.
- ⁴ »Stigjeve të qëndresës«, Rilindja, Prishtinë, 1961.
- ⁵ Esad Mekuli: Brigjet. »Rilindja«, Prishtinë, 1981.
- ⁶ Izložba, Književnost narodnooslobodilačke borbe. Istorijски muzej Srbije, Beograd, 1981.
- ⁷ Pesëdhjetë këngë partizane. Zgjedhur e shqipëruar nga Kolë Biter Shiroka, Prishtinë, 1971.
- ⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Vojnoistorijski institut, Beograd, 1969, Tom — I, knjiga 19.
- ⁹ »Lirija«, 1943, nr 7—8—9.
- ¹⁰ »Zani«, 1943, nr. 6—7.
- ¹¹ Savremena poezija Kosova i Metohije, Bagdala, Kruševac, 1964.
- ¹² Petro Marko: Horizont, »Rilindja«, Prishtinë, 1972.
- ¹³ Korišćena je i ostala rukopisna građa kao i mikrofilmovi koji se čuvaju u našim arhivima.

ISAK ŠEMA

THE EDUCATIONAL CHARACTER OF ALBANIAN LITERATURE ON KOSOVO DURING THE NATIONAL LIBERATION WAR AND SOCIALIST REVOLUTION

During the years of the national liberation movement and the people's revolution there was a valuable contribution to the development of journalism and literature in the Albanian language. National and revolutionary poetry which spread among the partisans, along with the creative works of well known authors were spiritual food and a great motivation for the fighters for freedom. Poetry which was created in moments of inspiration, and other works of art, bear in them the progressive ideas of the time.

During the National Liberation War literary works in Albanian were written by Esad Mekuli, Fadilj Hodža, Ramiz Sadiku, Mehmet Hodžha, Hajdar Duši, Zekerija Redža, Hivzi Sulejmani, Tahir Jaha, Nedžip Habibaj and others. The literary texts of this period are: »Emin Duraku«, »We Are Brothers«, »The Poem of the Kosovo Partisans«, »Youth«, »The Occupation«, »Ramiz, My Brother«, »The War Cry«, »The Battle near Crnoljev«, »The Party«, »The Village in Flames«, »The Liberators«, »When Spring is Late«, »The Winter Offensive of the Enemy, February 1944«, »The Death of Ariz«, etc.

The revolutionary matter of these and other literary works affected the ideological level and thus educated the readers and listeners. It is important to point out the ideological and educational messages such as: revolution, comradeship, brotherhood and unity, unity, love for the

people and the homeland, Yugoslav socialist patriotism, love for comrade Tito, principles, hatred for the enemy, persistence, internationalism, etc.

Literary creativity during the National Liberation War and revolution, by its quantity and quality, represents a definite phase in the development of Albanian literature. Selected texts for reading and analysis, as required reading for children and young people, and also for broader circles of readers, were very important for the education and character formation of the young generation.

When we attempt to evaluate literary and creative efforts during the National Liberation War and socialist revolution from an ideological, esthetic and educational standpoint, we have to bear in mind the general conditions in which they were created. The basic aspiration of the authors mentioned was, among other things, that the echo of war events and the struggle on the whole should spread, along with the progressive ideas of the time. Analysing the literary matter of this literature the conclusion can be drawn that the poets of the revolution devoted more attention to content and emphasising the progressive ideas for which they fought. For this reason the spreading of this literature, during the war and following the victory of the revolution, was great and had a strong influence on the education of the masses.